

yazarlar tarafından görülmemiş olması, bence hem önemli bir eksiklik hem de onlar adına bir talihsizliktir. Bu bölümün son iki yazısı şunlardır:

Serkan Uygun-Ayşe Gürel: "Processing second language inflection morphology in Turkish" (s. 189-203); Selma Elyıldırım'ın (Başlıkta (1) bulunamamış, Elyıldırım yazılmış. Türkoloji kitabına hiç yakışmayan bir tutum.) yazısının başlığı "Taboo words in the creation of humour" (s. 205-214).

Kitabın üçüncü bölümü, Türkçenin diğer dillerle olan ilişkisiyle ilgili yazılara ayrılmış. Burada toplam sekiz yazı var. Mehmet Ali Akıncı Fransızca, Ayça Dinçer-Meral Şeker Arapça, Elke G. Montanari - Roman Abel Almanca, Pelin Onar Valk Hollandaca, Nebiye Hilal Şan Almanca ve Fransızca konularında örnekler de verip açıklayarak katkıda bulunmuşlardır. Son yazı Kutlay Yağmur'un. O, göçmen çocuklarının Avrupa'daki dil ilişkilerini incelemiştir. Yıllardan beri Avrupa'da yaşayan Yağmur; Fransa, Almanya ve Hollanda'daki Türk çocukları ile ilgili açıklayıcı yazısında birtakım

sayılar da vererek konuyu tutarlı bir şekilde işlemiştir.

Son söz olarak şunu özellikle belirtmek istiyorum. Türkiye dışında yapılan Türkoloji toplantılarında sunulan bildirilerde ille de hep yabancı literatüre mi bağlı kalınmak isteniyor? Türkolojinin merkezi olan Türkiye'de Türkçe olarak yayımlanan yüzlerce, hatta binlerce kitap, yazı, yorum ortada dururken ille de ve sadece yabancı dillerdeki -özellikle de İngilizce- kaynakları vermek şart mıdır? Böylece Türkolojiyi Türkçenin dışındaki dillerle araştırmak bence tuhaf ve anlaşılabilir bir tutumdur. Genç araştırmacıların yabancı dilleri bilmesi iyi güzel de kendi ana dillerindeki kaynaklara bakmaları, sonuçta kendi bilgilerini zenginleştirecektir. Toplantılarda bu hususu göz önüne almalarını dilerim.

Kaynak

The Rouen Meeting - Studies on Turkic Structures and Language Contacts, ed. by Mehmet Ali Akıncı and Kutlay Yağmur, *Turcologica-Herausgegeben von Lars Johanson*, Band: 114, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2018, 527 s.

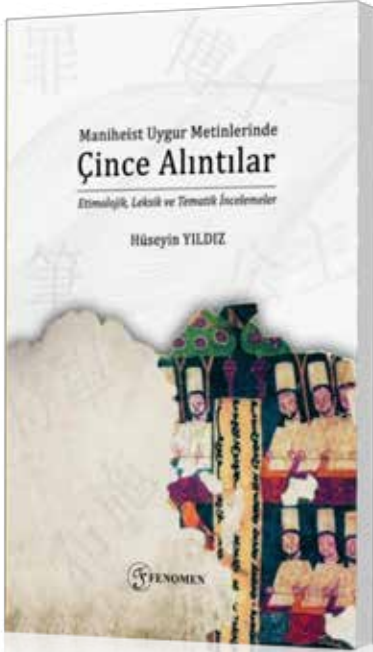
MANİHEİST UYGUR METİNLERİNDE ÇİNCE ALINTILAR: ETİMOLOJİK, LEKSİK VE TEMATİK İNCELEMELER

Tuncer Gülensoy

Türkler, Orta Asya'daki tarihî komşuları olan Çinlilerle yıllar boyu süren savaşlar yapmışlarsa da birbirleriyle olan sosyal ve siyasî ilişkiler sonucunda dil, kültür ve sanat alışverişlerinde de bulunmuşlardır. Türklerin "konar-göçer"

bir hayat sürmeleri dolayısıyla *hayvanlık, ova ve yayla hayatı, çadır ev, giyim-kuşam, at ve atçılık ile at koşumları, savaş taktikleri ve savaşlarda kullandıkları ok-yay, kılıç, kalkan, zırh (cebe), yemek ve içeceklerdeki adlar* Çinlilerinkinden farklıdır. Çinliler genellikle yerleşik *hayat tarzını benimsemiş, tarım ve tarım ile ilgili aygıtlar, sebze ve meyve, ev hayatı adları* bakımından Türkçeden farklı kelime yapısına sahiptirler.

Kendisini Gazi Üniversitesinde (daha sonra Hacı Bayram Üniversitesinde) görevli iken tanıdığım ve çalışmalarını takdir ettiğim Hüseyin Yıldız ta-

rafından hazırlanan bu eser uzun bir çalışmanın, sabrın ve bilgi birikiminin sonucudur. Fakat şunu da belirtmem gerekir ki bu çalışma hazırlanırken bazı kitap, sözlük ve makaleler görülüp kullanılmadığı için pek çok Türkçe kökenli kelime de Çinceye mal edilmiştir.

Eserde, “**Basit Yapılı Çince Alıntılar**” bölümünde: **bahşı, cın, çor, küg, küng, kür, sın, taluy, tang, teng, tor, toyın, tug, bahşılıg, biti-, bitig, yinçü** kelimelerinin Çince alıntı olmadığı, Türkçe kökenli olduğu hakkında görüşlere yer verilmemiştir. Pek çok kelimenin de kesin Çince olduğu görüşü hâkim değildir. Mesela: **BAHŞI** kelimesini Pel-liot ve Röhrborn “**Çince**” kökenli gösterirken, Barthold, Blochet “**Sanskritçe**”; Oh ve Jo’raev “**Türkçe**” kökenli olarak açıklarlar. **ÇIN** “*doğru, gerçek*” kelimesi, Alimcan İneyet tarafından “**Sümerce**” kökenli olarak gösterilir. **ÇOĞ** “*parlaklık; aydınlık*” kelimesi, Csongor, Shogaito, Choi ve Barat tarafından “**Çince**”,

Uçar tarafından “Türkçe kökenli **ço-, çol-** ve **çon-** fiilleriyle ilgili olarak gösterilir. **KÜĞ** “*ses; ezgi, şarkı*” kelimesi “**Çince**” gösterilirse de, A. İneyet tarafından “**Türkçe**” kökenli olduğu ileri sürülür. **TALUY** “*okyanus*” kelimesi Bazin, F. Ağca, B. Gül, F. Yıldırım’a göre “**Çince**”, Caferoğlu’nun (*EUYS*’de) ve Doerfer (*TMEN*)’de Çince den bahsedilmez; Moğolca biçimlerine de Clauson (*EDPT*)’de temas edilir. **TANG** “*tan, şafak*” kelimesi Choi’ye göre “**Çince**”dir; fakat ETY’de **tang**, Uyğur: **tang**, DLT. **tang**’dır. **TOR** “ağ” kelimesi Choi’ye göre “**Çince**”, ana kaynaklarda Çince köken gösterilmez. Uyg., Az., Trkm., Osm. **tor** (< **to:r**)’dur. **TUG** “bayrak, tuğ”, < **tu:g**: Trkm., Uyg., OrtaTü., Çağ., DoğuTü., Osm. **tug**; Codeds Cumanicus’ta. **tov**, Kaz., KazanTü. **tu:** (> Çer. **tuu**, Ostj. **taj**; Moğ. (*KWb*.409) **tug** : Hamilton ve Choi’ye göre (**Çince**), İneyet’e göre (bk. *Çince Alıntılar*, s. 156, not: 283) (**Sümerce**)dir. YİNÇÜ “inci”[< Çince. *zhên zhū / chen-chu*]. Tekin, Çetin, Şirin, Dybo “**Çince**”, İneyet’e göre “**Sümerce**”; “İneyet, *Çince’deki Yabancı Kelimeler Sözlüğü*’nde: 1)Türkçe kelimenin Türkçeden Çinceye **inci** < **inçü** < **yinçü** kelimesini parçalayarak almış, 2) Türkçedeki **y->c-** değişmesi sonucu meydana gelen **cinçü** ya da **cençü** kelimesi Çinceye ahenk tercümesiyle aktarılmış olabilir. Rusçadaki **çençug** ve Yakutçadaki **çömçüük** kelimeleri bunu desteklemektedir.” (bk. *Çince Alıntılar*, s. 162, not: 308). Kelime, Türkçeden Mari diline, Macarca (*gyöngy*), Eski Rusça (*cençug*) ve Moğolcaya (Halha: *cincuu*) da geçmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, eserdeki bilgilerin aşağıda adları verilen kaynaklar kullanılmadığı için eksik kaldığı görülmektedir.

1)Tuncer Gülensoy’un:

a) *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (Etimolojik*

Sözlük), I-II. Cilt, TDK Yay., Ankara 2007 (2. basılış: 2011), 1240 s.; (3. basılış), Bilge Kültür-Sanat Yay., İstanbul 2018, 928 s.

b) “Moğolların Gizli Tarihindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme”, **Türko-loji Dergisi**, C. V/1 (Ankara 1973), s. 93-105.

c) “Altay Dillerindeki Akralalık Adları Üzerine Notlar”, **TDAY-Belleten 1973-1974**, s. 283-318.

d) “**ALTAN TOPÇI**”, I, **TTK Belleten** 152 (Ekim 1974); II (Nisan 1996); III (1999); Kitap hâlinde: **Altan Topçı-Moğol Tarihi**. Kültür Ajans Yay., Ankara 2011.

e) “CEBE Adı Hakkında”, **Atsız Armağanı**, İstanbul 1976, s. 257-275.

f) “Anadolu’da Moğolca Yer Adları ve Rumeli’deki İzleri”, **TDAD II/11**, İstanbul 1979, s. 126-131.

g) “Eski Türk-Moğol Kişi Adları Üzerine”, **Meydan**, S 604-86, İstanbul 1982.

h) “Romencedeki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar”, **Fırat Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler**, C I/1, (Ankara 1987), s. 9-31.

ı) “Mongolian Loan Words in Anatolian Dialects”, **PIAC, XXXth Meeting**, June 1988, Weimar, 21 s.

i) “Moğolca ve Türkçede Yaşayan Benzer Sözcükler Üzerine”, **Turkish Studies**, VI/1 (Kış 2011), s. 1-25.

j) **Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, Bilge Kültür-Sanat Yay., İstanbul 2016, 570 s. vb.leri incelenip yararlanılmadığı için pek çok “ödüncleme” adda inandırıcı sonuçlar gösterilememiştir.

2. Alimcan İnyet’in:

(Alimcan İnyet Doğu Türkistan’da doğmuş, Çinceyi ana dili Uygur Türkçesini çok iyi bilen bir Türkologdur.)

A) “Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. VI/1, İzmir 2006, s.81-99.

Bu makalede şu konular ele alınıp işlenmiştir:

1) *Huncadan Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler*: (28 kelime)

2) *Türkçeden Çinceye Geçen Kelimeler*: (52 kelime)

a: bo: “rütbe adı” < Tü. *apa*

a’iwûchi “danışma bürosu” < Tü. *ayruçi*

a’idêng ningli “ay tanrısı” < Tü. *ai-tengr*

ba:’ersı: “pars” < Tü. *bars*

bili “beri” < Tü. *beri*

bo’b’u “bez” < Tü. *böz*

bu’e’rbut’ı “kartal” < Tü. *bürküt*

chuo’ “bir rütbe” < Tü. *çor*

da’ga:n “tarkan” < Tü. *tarkan*

de:ngli “gök, ilah” < Tü. *tengri*

52 Türkçe kelime örnek verilmiştir.

3) *Siyenpiceden Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler*: (48 kelime)

4) *Tuyguncadan Çinceye Geçen Türkçe Kelime*: (1 kelime)

5) Uygur Türkçesinden Çinceye Geçen Kelimeler: (84 kelime)

6) Kazak “ “ “ “ : (20 kelime)

7) Kırgız “ “ “ “ : (10 kelime)

8) Özbek “ “ “ “ : (6 kelime)

9) Tatar “ “ “ “ : (3 kelime)

B. “Dolaylı Olarak Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler”:

Moğolcadan (45 kelime); Mançucadan (7 kelime); Kıtancadan (8 kelime); Ti-

betçeden (3 kelime); Tacikçeden (1 kelime); Rusçadan (24 kelime); İngilizceden (9 kelime).

Alimcan İneyet'in "**Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine**" adlı makalesi Türk dili tarihi açısından çok önemlidir. Çinceyi çok iyi bilmeyen, Batılı bazı Türkologların görüşlerini aktarmaktan başka bir şey yap(a)mayan bazı Türk Türkologları için de temel kaynak niteliğindedir.

Sonuç

Böyle zor bir işi başarabilmek için onlarca eser tarayarak ortaya koyduğu **Çince Alıntılar** adlı çalışması için Hüseyin Yıldız'ı kutluyorum. Eserin 2. basısında Alimcan İneyet'in makalelerini, Gülensoy'un **Köken Bilgisi Sözlüğü**'nü dikkatlice kullanması sonucunda bazı görüşleri değiştireceğini umut ediyorum.

Kaynak

Yıldız, Hüseyin, *Maniheist Uygar Metinlerinde Çince Alıntılar: Etimolojik, Leksik Ve Tematik İncelemeler*, Fenomen Yayınları, Ankara 2020, 249 s.

KIPÇAK LEHÇELERİNDE KÖK FİİLLER

Timur Kocaoğlu

Genel Türk dili, sondan eklemeli dil (agglutinative language) grubundan olduğu için; kök adlarla kök fiiller çok sayıda yapım, çekim ekleriyle birlikte Türk dilinin temel yapısını oluştururlar. Türk dilindeki kök fiillerle kök adlar üzerine yapılan dil bigisi çalışmaları, Türk dilinin ekleri üzerine yapılanlardan oldukça azdır. Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yayımlanan Dr. Ezgi Sırtı'nın bu eseri, bu bakımdan kök fiiller üzerine yapılmış çok önemli bir çalışmadır: Ezgi Sırtı, *Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, 412 sayfa.

Araştırmacı; kendisinin Kıpçak kolu içinde belirlediği 293 kök fiilden oluşan bir söz varlığını ses, biçim ve anlam bakımından tarihî-karşılaştırmalı yöntemle incelemiştir: Bu çok yönlü karşı-

laştırmada, Kıpçak kolundaki çağdaş Türk yazı dilleri hem kendi aralarında hem de tarihî yazı dilleriyle karşılaştırılmıştır. Bu oldukça çok boyutlu ve karmaşık karşılaştırmada araştırmacı, çok sayıda sözlükler ve dizinlerden tarayarak topladığı veri tabanındaki 293 kök fiilden çeşitli bölümlerde değişik amaçlarla yararlanıyor.

293 kök fiilin toplu dökümünü, kitabının "C-Söz Varlığı" (s. 195-384) bölümünde kök fiillerin ses yapılarına göre 9 türde sınıflandırarak veriyor. Bu 9 tür şunlardır (Aşağıda her türe düşen kök fiil sayısı ile her tip için iki örnek kök fiil "Tipli Kökler"den sonra koyu font ile veriliyor, en sonda ise bu tip için başlangıç sayfa numarası yazılı.):

a) CV (Ünsüz-Ünlü) Tipli Kökler: **2, te-, ye-** / s. 197

b) CVC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz) Tipli Kökler: **163, bak-, bar-** / s. 199

c) CVCC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz-Ünsüz) Tipli Kökler: **12, çert-, kert-** / s. 315